

TOMANÓCZY-HARANGOZÓ ORSOLYA –
DR. NAGY BEÁTA MAGDA – DR. ARANYI GÁBOR

A jövővel kapcsolatos bizonytalanságok és a gyermekvállalás összefüggései

A reprodukív attitűdök azok a pozitív vagy negatív értékelések, amelyeket az emberek a gyermekvállalással és -neveléssel kapcsolatban megfogalmaznak. Azonban ez nem állandó, számos társadalmi, gazdasági és egyéni szintű tényező befolyásolja – az emberek életük során új tudással lesznek gazdagabbak, és beépítik szándékaik kialakításába az általuk észlelt korlátokat is. Ebből következően az emberek időnként felülbírálják, megváltoztatják az ideális gyermekszámról alkotott véleményüket (*Iacovou & Tavares, 2011*).

Az elmúlt időszak eseményei jelentős fordulatokat okoztak, amelyek hatása a jövőre nézve még kevésbé kiszámítható. Gazdasági, társadalmi és politikai krízisek mellett természeti katasztrófák sújtották világunkat, részünk volt a világot térdre kényszerítő járványban, és ismét háborúk zajlanak Európában (*Kiss-Kozma & Székely, 2022*). Nyilván más-más szintű következményekkel kell szembenézniük a különböző országoknak, de akik nem találkoznak közvetlenül például súlyos egészségügyi vagy gazdasági következményekkel, azok is folyamatosan értesülhetnek a jövőképet erősen árnyaló történetekről, hiszen a médián keresztül azonnal eljutnak hozzánk az információk.

A gyermekvállalás is alapvetően a jövőhöz kötődik, ezért ha megváltoznak az előttünk álló jövő nézőpontjai, az idővel hatással lesz a reprodukív korú személyek döntéseire. Ha pedig a jövővel kapcsolatos várakozások kevésbé pozitívak, akkor csökken a termékenység. A koronavírus-járványra vonatkozóan már vannak kutatások, általánosságban elmondható, hogy a bizonytalanság megszakította a pozitív termékenységi trendeket Európában, hátráltatta a családalapítással, gyermekvállalással kapcsolatos tervek megvalósítását (*Kapdebo, Papházi & Tárkányi, 2022*).

A bizonytalanságok és a gyermekvállalás témájához kapcsolódik egy szociológiai szempontból lényeges jelenség, Európa égető problémája, a demográfiai csökkenés. A legtöbb európai ország teljes termékenységi arányszáma csökke-

nésnek indult a század elején (*Kis, 2018*). Jelenleg is a népesség méretét ki- és bevándorlás nélkül hosszú távon biztosító 2,1 szint alatt vannak az értékek. Magyarország helyzete is hasonló a fogyatkozó népességű országokéhoz: a Központi Statisztikai Hivatal (*KSH*) 2022-es adatai szerint 1,52 hazánk arányszáma. Ennek ellenére hazánkban hagyományos nézetek vannak jelen a családtervezésről és gyermekvállalásról, a magyar nők általában több gyermeket szeretnének a kutatások szerint, és úgy vélik, a teljes élethez szükség van gyermekre (*Szalma & Takács, 2016*).

A bizonytalan jövőbeli kilátás közös pontja a gyermekvállalást befolyásoló külső tényezőknek.

Számos nemzetközi kutatás készült arról, hogy a környezettel kapcsolatos aggodalmak, a klímaváltozás is befolyásolhatja ezt a szándékot, de az összefüggések pontos természetével kapcsolatban még nem rendelkezünk megfelelően részletes ismeretekkel (*Schneider-Mayerson & Leong, 2020*). A téma frissességét is jelzi, hogy egy idén kiadott irodalmi áttekintés mindössze 31 releváns cikket talált a 2002 és 2021 közötti időszakra vonatkozóan (*Saha, Haq & Ahmed, 2023*). Nemzetközi tanulmányok (például *Helm, Kemper & White, 2021; Marks et al., 2021*) egyértelműen arról számolnak be, hogy a megkérdezett fiatalok jelentős hányada aggódik a klímaváltozás miatt, többeknek a mindennapjait is befolyásoló negatív érzéseket okoz, szoronganak a jövőt illetően, és ez rányomja a bélyegét a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseikre is. Marks és munkatársainak 2021-es kutatásában tízezer, 16–25 év közötti fiatalok 40%-a habozik gyermeket vállalni a negatív kilátások miatt.

Hazai vonatkozásban kevés ismeretünk van még a klímaváltozás hatásait illetően. A UNICEF Magyarország felkérésére a *Publicus Research (2022)* készített reprezentatív felmérést 13–25 év közötti fiatalok klímaváltozással kapcsolatos vélekedéseiről. A 2007 válaszadó több mint kétharmada nagyon fontos témának véli a klímaválság kérdését, 36%-ot ez jobban foglalkoztat, mint a szegénység vagy a szomszédos országban zajló háború. 90%-uk úgy érzi, találkozott már a klímaváltozás jeleivel, és legalább ennyien szorongást élnek meg ezzel kapcsolatban. Arra a kérdésre, hogy befolyásolja-e a jövőbeli terveit a klímaválság, 88% válaszolt igennel. A gyermekvállalással kapcsolatban a válaszadók háromnegyede gondolta úgy, hogy az aggodalom negatív irányban befolyásolja döntését, legmagasabb arányban a 21–25 éves korosztály vélekedett erről így, közülük is leginkább a magasabban képzettek.

A legújabb, 2021-es Hungarostudy felmérésben klímaváltozásra vonatkozó kérdés is szerepelt, lehetőség volt több szempontból is megvizsgálni, hogy ez milyen módon és mennyire befolyásolja a magyar lakosságot. Hétezer 18 éven felüli személyt vizsgálva *Szabó és Balog (2022)* azt találta, hogy nagy fenyegetésként élik meg a klímaváltozást. A válaszadók 74,3%-a közepes vagy annál nagyobb veszélyként tekint a jelenségre, 28,6% pedig a leginkább ettől fél a felsoroltak (mint például világjárványok, élőhelyek eltűnése, környezetszennyezés) közül. A nemeket tekintve a nők aggódnak jobban, életkortól és végzettségtől függetlenül, a családi állapot szempontjából pedig az egyedülállók körében alacsonyabb a veszélyészlelés, mint a házasok vagy a legmagasabb értéket elérő élettársi kapcsolatban élők között. Szignifikánsan nagyobb kockázatnak vélték a klímaváltozást azok is, akiknek gyermeke van, azokhoz képest, akiknek nincs.

A gyermekvállalási terveket a 18–40 év közötti korosztályban vizsgálta Kapdebo Ágnes munkatársaival (*Kapdebo, Papházi & Tárkányi, 2022*). Az adatfelvétel időszaka a pandémia idejére esett, ez lehetőséget adott arra, hogy megfigyeljék a járvány esetleges hatásait a reprodukciós szándékokra. Az eredmények a 2000 fős mintán azt mutatják, hogy ugyan a korábbi, 2013-as Hungarostudy eredményeihez képest a tervezett gyermekszám visszaesett valamelyest, de továbbra is többnyire kétgyermekes családmódelben gondolkodnak a megkérdezettek (66,4%-uk két gyermeket szeretne), a pandémia nem változtatott a terveken. A gyermeket nem tervezők aránya a fővárosban volt a legnagyobb amellet, hogy nagy többségük a gyermekes életformát tartja ideálisnak. A vallásosság szintje szoros pozitív kapcsolatban áll a megszületett gyermekek számával: minél inkább gyakorolja valaki a vallását, annál több gyermeke van. A gyermekvállalás előtti legfontosabb elérendő célkitűzésnek a megfelelő lakhatást, az anyagi stabilitást és harmadikként a megfelelő partnert jelölték. A szerzők kiemelik, hogy a gyermektelenek és az egygyermekesek esetében a felsoroltak mellett a „tervezhetőség” és a „biztos jövőkép” is számít.

A Covid–19-pandémia reprodukciós döntésekre gyakorolt hatását vizsgálta *Szalma és Takács (2022)*. Az interjúk vizsgálatban megjelent a jövőbeli bizonytalanságok kapcsán a klímaváltozás és a Föld túlnépesedése miatti aggodalom is. A megkérdezettek közül a húszas éveiben járók említették legtöbbször, és tették hozzá azt is, hogy gyermekvállalással kapcsolatos szándékaikat is befolyásolják. Eredményeik bizonyítják, „hogy nemcsak az aktuálisan megélt bizonytalanságok

– mint például a munkahely elvesztésétől való félelem – befolyásolhatják a gyermekvállalási terveket, hanem az is, hogy az egyének miként élik meg jövőbeli kilátásaikat” (Szalma & Takács, 2022, 105).

A KUTATÁS BEMUTATÁSA

A kutatás résztvevői Magyarországon élő, 18 és 45 év közötti, reprodukív korú személyek voltak. A felmérésre online került sor, a kérdéssor a megkérdezettekhez hólabda módszerrel, illetve a link megosztásával jutott el. A 205 fős minta nem volt reprezentatív. A kérdőíves eljárás során demográfiai kérdéseket, gyermekvállalással, klímaváltozással kapcsolatos kérdéseket tettünk fel a kitöltőknek.

A minta demográfiai jellemzői

A 205 válaszadó eloszlása a nemek tekintetében meglehetősen kiegyenlítetlen, a kérdőívet 176 nő (85,9%) és 27 férfi (13,2%) töltötte ki, 2 fő (1,0%) választotta a „Más” lehetőséget. Életkort tekintve a legfiatalabb kitöltő 18, a legidősebb 45 éves volt, átlagéletkoruk 30,8 év (SD = 6,79).

Az életkori adatok nemek szerinti bontásban az 1. táblázatban láthatók. A női és férfi válaszadók átlagéletkora nem különbözött szignifikánsan.

1. táblázat. Életkori adatok nemek szerinti csoportosításban

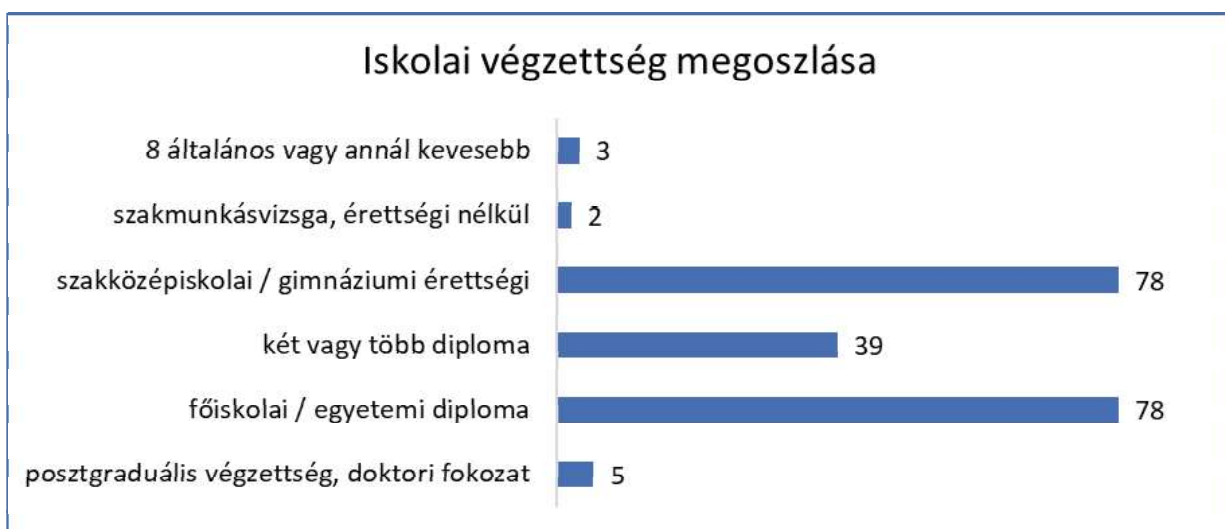
Nem	N	%	M	SD	Minimum	Maximum
Nő	176	85,9%	30,8	6,81	18	45
Férfi	27	13,2%	31,4	6,49	20	44
Más	2	0,9%	22,0	4,24	19	25
Összesen	205	100%	30,80	6,79	18	45

Lakóhely tekintetében nagyjából kiegyenlítetten minden településformát jelöltek a válaszadók (ld. 1. ábra).

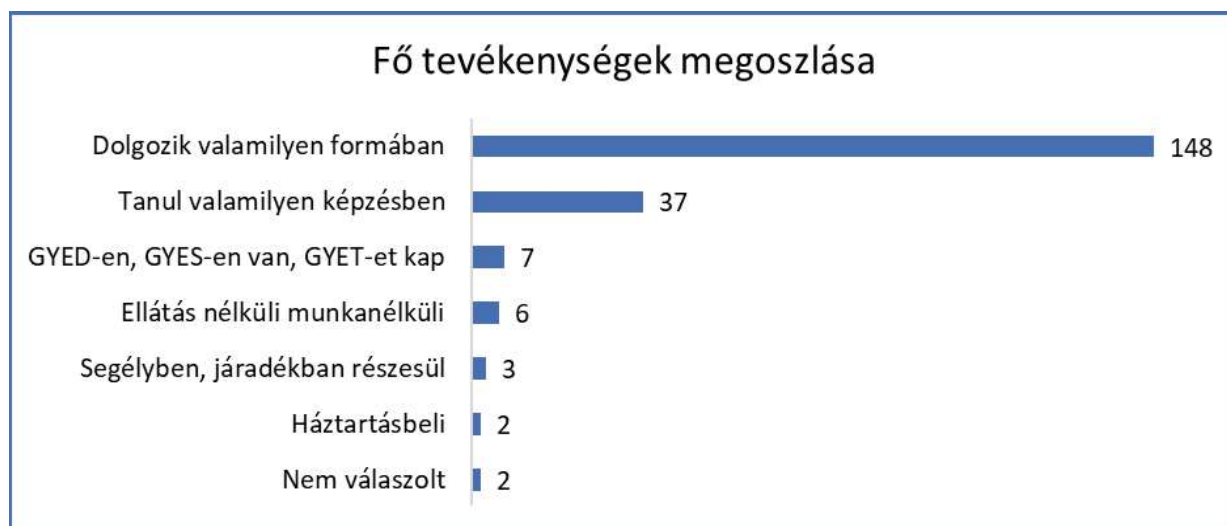
1. ábra. A minta lakóhelyek szerinti megoszlása

Ahogy a 2. ábrán látható, legmagasabb iskolai végzettségként a szakközépiskolai / gimnáziumi érettségit, valamint a főiskolai / egyetemi diplomát jelölték a legtöbben, mindkét esetben 78-an (38,0%).

2. ábra. A kitöltők válaszainak megoszlása iskolai végzettség tekintetében

Fő tevékenységüket tekintve a legtöbb kitöltő dolgozik valamilyen formában, 148 fő (72,2%) jelölte ezt a lehetőséget (ld. 3. ábra).

3. ábra. A minta megoszlása fő tevékenységek szerint

A válaszadók családi állapotát tekintve 4 fő (2,0%) választotta az Egyéb kategóriát, szöveges válaszaik azonban lehetővé tették a többi kategóriába való besorolásukat. Így 66+2 fő (33,2%) egyedülálló, 57+2-en (28,8%) együtt él valakivel, házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat nélkül, 51-en (24,9%) házasságban élnek, 26 főnek párkapcsolata van, de nem élnek együtt párjukkal, illetve 1 fő (0,5%) él bejegyzett élettársi kapcsolatban (ld. 4. ábra).

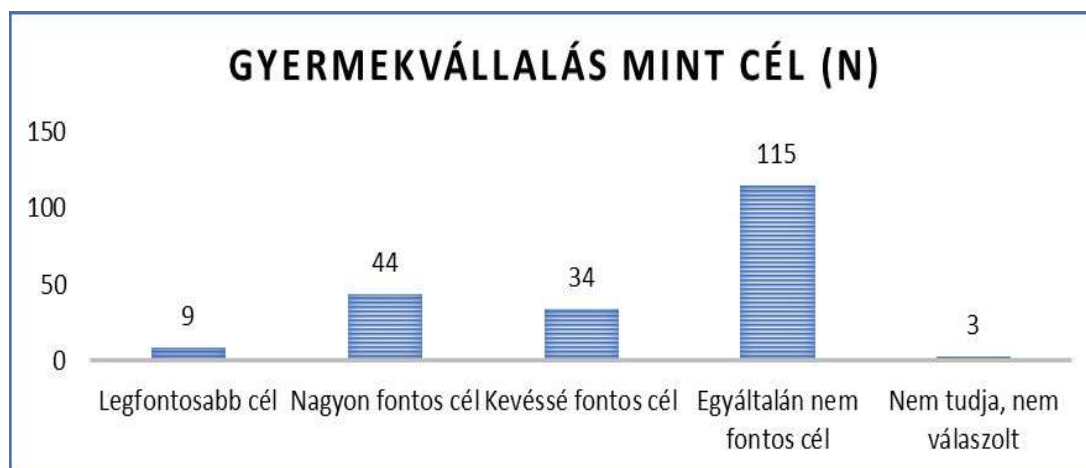
4. ábra. A minta megoszlása családi állapot szerint

Gyermeke a kérdőív kitöltésének idején 174 főnek (84,9%) nincs, 31 főnek (15,1%) van. Utóbbi csoportban legnagyobb arányban 17 főnek (54,8%) egy, 8 főnek (25,8%) két, 5 főnek (16,1%) három és 1 kitöltőnek (3,2%) négy gyermeke van.

Vallásosnak, hívőnek a megkérdezettek 24,9%-a, 51 fő vallja magát, 136 fő (66,3%) nemmel válaszolt, 18 fő (8,8%) pedig nem válaszolt.

EREDMÉNYEK

A gyermekvállalás mint cél fontosságára irányuló kérdésre a válaszadók közül 9-en (4,4%) válaszoltak úgy, hogy a legfontosabb, 44 fő (21,5%) számára nagyon fontos, 34-en (16,6%) kevésbé fontosnak, 115-en (56,1%) egyáltalán nem fontos célnak tartják. 3 személy (1,5%) nem tudta vagy nem válaszolt (ld. 5. ábra).

5. ábra. A gyermekvállalás mint cél fontossága

Arra a kérdésre, hogy „Mennyire gondolja a klímaváltozást komoly problémának?”, a kitöltők 5-fokú skálán válaszolhattak. Döntő többség, 146 fő (71,2%) teljes mértékben komoly gondnak érzi, négyesre 42 személy (20,5%) értékelte. 11-en (5,4%) gondolták úgy, hogy hármas komolyságú a probléma, míg 5-en (2,4%) úgy, hogy kettes, 1 személy (0,5%) szerint pedig egyáltalán nem jelent problémát (ld. 6. ábra).

6. ábra. A kitöltők válaszainak megoszlása a klímaváltozás komolyságáról

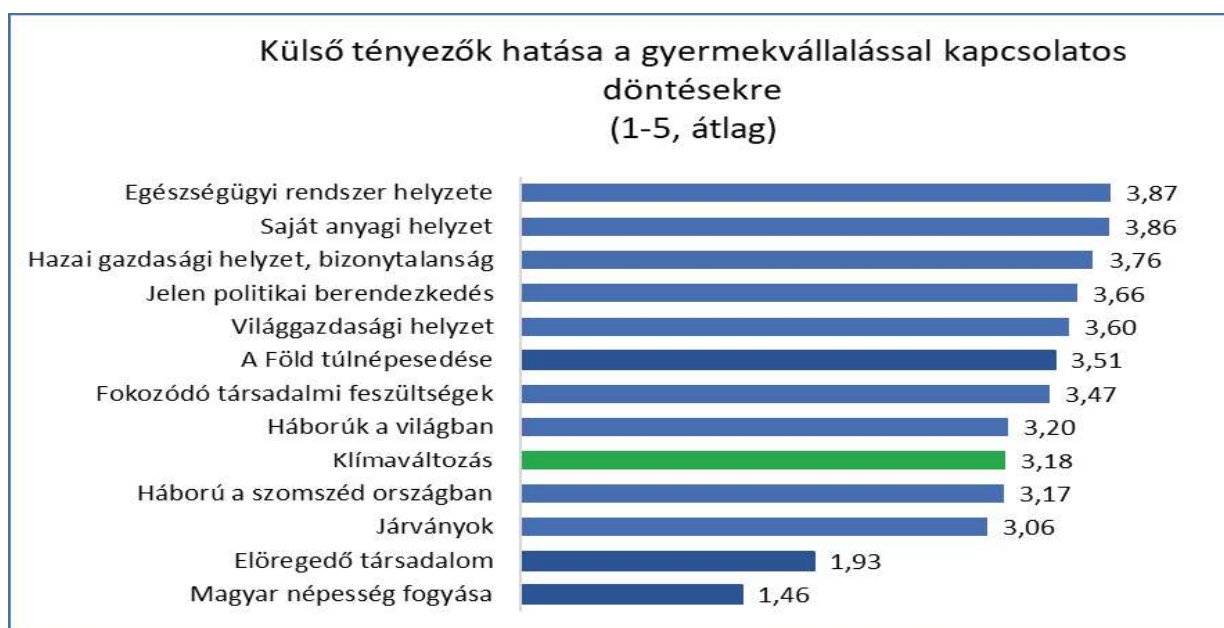
A 2. táblázatban látható, hogy a kitöltők kétharmada (135 fő) vélekedik úgy, hogy a klímaváltozás miatt biztosan jelentősen át kell alakítani a jelenlegi életmódját, negyedük (51 fő) szerint nagyon valószínű, hogy komoly változtatások kellenek.

2. táblázat. A klímaváltozás következtében megváltozó jövővel kapcsolatos kérdés értékelése
1-től 5-ig terjedő skálán

Mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő 30 évben a klímaváltozás miatt jelentősen át kell alakítani a jelenlegi életmódunkat?

1=Egyáltalán nem valószínű	2	3	4	5=Nagyon valószínű
1 (0,5%)	5 (2,4%)	13 (6,3%)	51 (24,9%)	135 (65,9%)

A következő kérdésben külső tényezők kerültek felsorolásra, amelyek befolyásolhatják a gyermekvállalással kapcsolatos szándékokat. A válaszadók ötfokú skálán értékelték, hogy melyek azok, amelyek egyáltalán nem vagy akár teljes mértékben hatással vannak döntéseikre. A 7. ábrán látható, hogy a klímaváltozás 3,18-as átlaggal a 13 tényező közül a 9. helyen áll, a Föld túlnépesedése pedig a 6. helyen, ami külföldi és hazai kutatásokban is a klímaváltozással összefüggésben jelenik meg aggodalomként (Helm, Kemper & White, 2021; Szalma & Takács, 2022). Az első helyekre a jelent meghatározó tényezők kerültek.

7. ábra. Külső tényezők, melyek a gyermekvállalási szándékokra hatással lehetnek

A gyermekvállalást az egyéni preferenciákon vagy a megfelelő partner hiányán túl alapvetően befolyásolhatja az egzisztenciális biztonságérzet hiánya is. A mintában felsorolásra került külső tényezők közül az aktuális problémák – az egészségügyi rendszer helyzete, a gazdasági helyzet egyéni, országos és világ szinten – kapták a magasabb pontszámokat. Ez valamelyest összhangban van a 2021-es Hungarostudy eredményeivel, miszerint a gyermekvállaláshoz a válaszadók nagy többségének lényegi szempont a lakhatás és az anyagi feltételek megléte (*Kapdebo, Papházi & Tárkányi, 2022*). A COVID–19-pandémia idején készült interjúk kutatásban is alapvető fontosságú volt a válaszadók számára a megfelelő anyagi helyzet a gyermekvállalással kapcsolatos döntések meghozatalában (*Szalma & Takács, 2022*).

A klímaváltozás csak a 9. helyen szerepel, de az átlagpontszámokat tekintve meghatározó hatásnak bizonyul, ahogy a háborúk, a járványok vagy éppen a társadalmi feszültségek is. Figyelemre méltó adat, hogy a Föld túlnépesedése több helyen előre került, befolyásoló hatással van a döntésekre, míg az előre-gedő társadalom problémája és a magyar népesség fogyása sokkal kevésbé. Az megállapítható, hogy a jelenben sürgetőbb, a jövőre nézve is kézzel foghatóbb hatással lévő dolgok kerültek tehát előre a rangsorban.

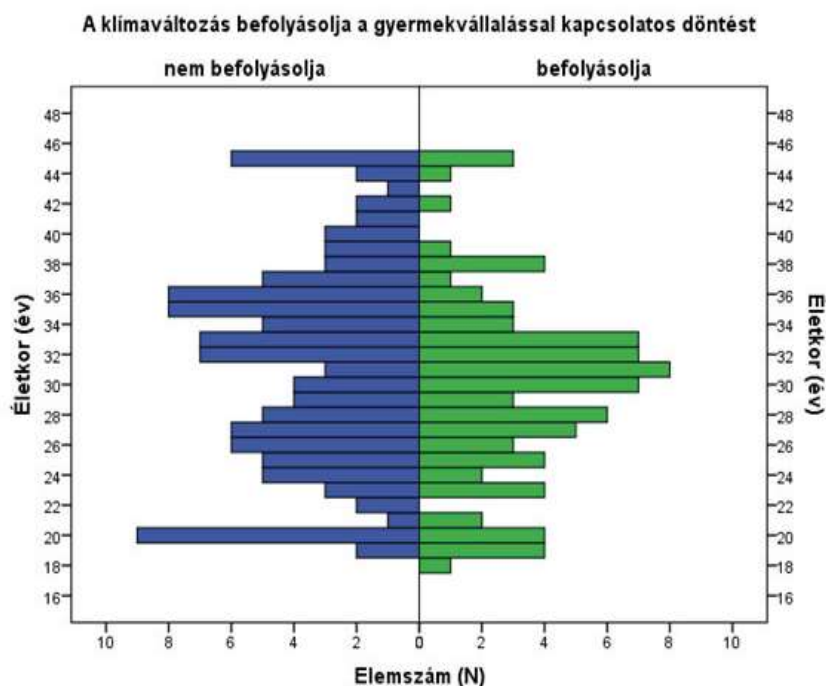
A klímaváltozás hatását illetően külön kérdést fogalmaztunk, hogy pontosabban látható legyen, milyen módon befolyásolja a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseket. 117-en (57,1%) válaszoltak úgy, hogy nem befolyásolja a döntésüket a gyermekvállalással kapcsolatosan a klímaváltozás, 12-en (5,9%) kevesebb gyermeket vállalnak, mint eredetileg terveztek, 52 fő (25,4%) pedig lemond a gyermekvállalásról emiatt. 11 személy (5,4%) örökbefogad vagy ilyen irányú tervei vannak (ld. 3. táblázat). A megkérdezettek közül tehát több mint harmadának döntésére hatással van a klímaváltozás, negyedük pedig le is mond a gyermekvállalásról.

Az Egyéb lehetőséget jelölők közül 11-nek a szöveges válaszai alapján megállapítható volt, hogy befolyásolja őket a klímaváltozás, így összesen 86 főnek valamilyen módon befolyásolja szándékait a klímaváltozás.

3. táblázat. A klímaváltozás befolyása a gyermekvállalással kapcsolatos döntésre (%)

	N	%
Nem befolyásolja a döntést	117	57,1%
A klímaváltozás miatt kevesebb gyermeket vállal, mint amennyit szeretett volna	12	5,9%
A klímaváltozás miatt nem vállal gyermeket	52	25,4%
A klímaváltozás miatt saját gyermek vállalása helyett örökbe fogadott, örökbefogadáson gondolkodik / tervezi	11	5,4%
A klímaváltozás miatt nevelőszülőként vállal gyermeket	0	0,0%
Egyéb	13	6,3%

A kitöltők átlagos életkorát tekintve nem volt statisztikailag szignifikáns eltérés azok között, akiket nem befolyásol, illetve akiket valamilyen módon befolyásol a klímaváltozás a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseiben: $t(201) = 1,695$, $p = 0,092$, $r = 0,119$ (kis hatáserő). A két csoport korfája a 8. ábrán látható.

8. ábra. A kitöltők korfája csoportonként

Bár mind az említett külföldi kutatásokban, mind Szalma és Takács (2022) interjúk kutatásában a klímaváltozás miatti aggodalom inkább a fiatalabbakra volt jellemző, nem találtunk szignifikáns különbséget az életkorban. Nem volt hatással a nem, az iskolai végzettség és a vallásosság sem arra, hogy kit befolyásol és kit nem befo-

lyásol a klímaváltozás a gyermekvállalásban. Demográfiai tényezők közül a családi állapot ($\chi^2(4) = 10,822$; $p = 0,029$ Cramer-féle $V = 0,231$) tekintetében mutatkozott különbség. Leginkább azokat befolyásolja a klímaváltozás gyermekvállalással kapcsolatos döntéseiben, akik együtt élnek valakivel, de házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat nélkül (34 fő, 58,6%), a házasságban élők majdnem háromnegyede (35 fő, 70%) pedig nem gondolja, hogy a klímaváltozás hatással lenne reprodukciós szándékaira.

ÖSSZEGZÉS

Vizsgálatunk statisztikai eredményei a klímaváltozással kapcsolatos adatokat tekintve nagyrészt összhangban vannak a külföldi és hazai kutatásokkal. A válaszadók több mint 90%-a intenzíven megéli vagy nagyon aggasztónak érzi a klímaváltozást, és eléggé valószínűnek tartja, hogy emiatt jelentősen át kell alakítania életmódját a jövőben.

A gyermekvállalás önmagában is egy rendkívül összetett téma, a klímaváltozás pszichológiai következményei pedig újszerűségük miatt is sok-sok megválaszolatlan kérdést hordoznak magukban. Emellett vannak még a jövőt erősen befolyásoló események, melyek most szinte egyszerre terhelik a reprodukciós döntéshozatalt. A szándékokat formáló attitűdök és normarendszer lassú változása mellett a gyermekvállalás objektív körülményei sebesen alakulnak át (*Spéder, 2019*), ezek a külső tényezők pedig úgy tűnik, erőteljes hatással vannak a döntésekre, felülírják azokat.

A gyermekvállalást az egyéni preferenciákon vagy a megfelelő partner hiányán túl alapvetően befolyásolhatja az egzisztenciális biztonságérzet hiánya is. A külső tényezők besorolásán láthattuk, hogy a jelenben sürgetőbb, a jövőre nézve is kézzel foghatóbb hatással lévő dolgok kerültek tehát előre a rangsorban, de nem elhanyagolható mértékben vannak jelen a háborúk, a világgazdasági helyzet, a társadalmi feszültségek. Ahogy már kiemeltem, figyelemre méltó, hogy a Föld túlnépesedését lényegesen komolyabb problémának értékelik, mint a társadalom elöregedését.

Fontos lenne interjúk kutatások során fényt deríteni arra, hogy a gyermekvállalásról való lemondás mit is jelent valójában azok számára, akik ezt a döntést fontolgatják, egyszerű környezetbarát viselkedésnek tekinthető vagy hosszas vívódás előzi meg. Ha valaki a klímaváltozás miatt változtat reprodukciós szándék-

kain, az sokkal véglegesebb döntésnek tűnik, mert egy jövőbeni korlát áll elé a jelenben, ami nem elhárítható vagy nem oldódhat meg belátható időn belül, mint például a lakhatás vagy az anyagi helyzet.

IRODALOM

- Helm, S., Kemper, J. A. & White, S. L. (2021). No future, no kids—no kids, no future? *Population and Environment*, 43(1), 108–129. <https://doi.org/10.1007/s11111-021-00379-5>
- Iacovou, M. & Tavares, L. P. (2011). Yearning, Learning, and Conceding: Reasons Men and Women Change Their Childbearing Intentions. *Population and Development Review*, 37(1), 89–123. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2011.00391.x>
- Kapdebo Á., Papházi T. & Tárkányi Á. (2022). Gyermekvállalási tervek a pandémia idején Magyarországon. *Aranypajzs*, 1(1), 39–51. <https://doi.org/10.56077/ap.2022.1.5>
- Kis A. (2018). Az önkéntes gyermektelenség pszichológiája: Szakirodalmi áttekintés. [Psychology of voluntary childlessness: Literature review.] *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73(4), 599–641. <https://doi.org/10.1556/0016.2018.73.4.4>
- Kiss-Kozma G. & Székely L. (2022). Fő a család! – Európai összehasonlítás közös értékeinkről. *Kapocs*, 3(4), 5–12. http://epa.oszk.hu/02900/02943/00090/pdf/EPA02943_kapocs_2022_3-4_005-012.pdf. (Utolsó megtekintés: 2023. november 5.)
- KSH (2022). *Élveszületések és teljes termékenységi arányszám*. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0006.html (Utolsó megtekintés: 2023. november 15.)
- Marks, E., Hickman, C., Pihkala, P. P., Clayton, S., Lewandowski, E., Mayall, E. E., Wray, B., Mellor, C. & Van Susteren, L. (2021). Young People’s Voices on Climate Anxiety, Government Betrayal and Moral Injury: A Global Phenomenon. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3918955>
- Publicus Research (2022). *Felmérés a fiatalok klímavédő hozzáállásáról*. https://unicef.hu/wp-content/uploads/2022/07/unicef_publicus_orszagos_2022_junius_klimavalsag_kutatas_javitott.pdf (Utolsó megtekintés: 2023. február 11.)
- Saha, B., Haq, S. M. A. & Ahmed, K. J. (2023). The links between environmental issues and childbearing behaviour: A review of literature. *SN Social Sciences*, 3(1). <https://doi.org/10.1007/s43545-023-00615-9>
- Schneider-Mayerson, M. & Leong, K. (2020). Eco-reproductive concerns in the age of climate change. *Climatic Change*, 163(2), 1007–1023. <https://doi.org/10.1007/s10584-020-02923-y>
- Spéder Zs. (2019). *A hazai termékenységi magatartás nemzetközi összehasonlításban*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest. http://real-d.mtak.hu/1181/7/dc_1621_18_doktori_mu.pdf (Utolsó megtekintés: 2023. november 5.)
- Szabó Z. & Balog P. (2022). A klímaváltozással kapcsolatos veszélyészlelés és a mentális egészségi állapot összefüggései. In Engler Á., Purebl Gy., Susánszky É. & Székely A. (szerk.)

Magyar Lélekiállapot 2021. Család – egészség – közösség (pp. 451–470). Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, Budapest.

Szalma I. & Takács J. (2016). Gyermektelenség Magyarországon. Mítoszok és kutatási eredmények. *Magyar Tudomány*, 177(2), 159–167.

Szalma I. & Takács J. (2022). Hogyan hatott a COVID-19 pandémia a reprodukciós döntésekre Magyarországon? *Szociológiai Szemle*, 32(3), 84–112. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.3.4>